

הבורא והבריאה

האם הבריאה מעידה על מציאות הבורא?

כיצד נודע לאדם לראשונה שיש בורא לעולם, שאלוקים ישנו?

כמובן, שאם אנו מאמינים בתורה, אנו אומרים שאדם הראשון נברא ע"י אלוקים והושם בגן עדן, והיה לו קשר ודיאלוג ישיר עם בורא עולם. עברו מציאות ה' לא היתה בגדר שאלה כלל, ממש כמו שמציאותם של ההורים כלפי הילד היא מובנת מאליה.

ואולם, הדורות התרחקו, וקמו דורות כאלו שהעדות והזכרון של אדה"ר ובניו כבר לא שכנעה אותם. הנבואה והקשר החי עם הי"ת הפכו לדבר יותר ויותר נדיר. אז קמו שיטות וגישות שונות כלפי מציאות הבורא ויחסו לבריאה. באופן כללי ניתן לחלקן לשלוש:

1. המשך תפיסתו של אדה"ר – יש בורא אחד שברא את העולם כולו על חלקיו וכוחותיו המנוגדים, לצורך מטרה ותכלית ברורה, ועל האדם להכירו ולעבדו.
2. גישת הכפירה – אין שום בורא, העולם הוא דבר שתמיד היה ותמיד יהיה, הכל טבעי ואין צורך לחפש שום גורם מטפיזי מחוץ לעולם.
3. הגישה האלילית – אמנם ישנו בורא שברא את הבריאה, אך הוא כ"כ אינסופי, מופשט ורחוק שהוא בעצם לא רלבנטי אלינו. מה שכן רלבנטי הוא הכוחות – האלים, מלאכים – שעמם ובעזרתם הוא ברא את העולם. הם דומים אלינו יותר וקשורים אלינו, משפיעים עלינו ביומיום וגם לנו יש יכולת השפעה עליהם. לכן העבודה הרוחנית מתייחסת לאלים ולא לקב"ה. זוהי הגישה האלילית שרווחה במזרח הקרוב והרחוק. הגישה האלילית היוונית היתה שונה מעט, היא נעדרה בורא יחיד שהינו מקור הכל וראתה את מקור הבריאה ב'כאוס' – תוהו ובוהו.

בעולם בו מציאות הבורא לא מובנת מאליה ישנן שלוש דרכים כלליות להגיע לתובנת וחויית מציאות ה':

1. ע"י התגלות נבואית, בהקיץ או בחלום.
2. ע"י התבוננות שכלית – דרכם של הפילוסופים עד המאה ה-18.
3. ע"י התבוננות בבריאה.

בשעור זה נעסוק באפשרות השלישית. האם הבריאה מעידה על בורא?

אברהם – ראשון החוקרים

הראשון שעסק כנראה בשאלה זו היה אברהם אע"ה. המדרש מספר:

משל לאחד שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה (-ארמון) אחת דולקת (-נשרף). אמר: תאמר שהבירה זו בלא מנהיג? הציץ עליו בעל הבירה, אמר לו: אני הוא בעל הבירה! כך לפי שהיה אבינו אברהם אומר: תאמר שהעולם הזה בלא מנהיג? הציץ עליו הקב"ה ואמר לו: אני הוא בעל העולם!

בראשית רבה פרשה לט פסקה א

לפי המדרש, אברהם התבונן בעולם וראה אותו במצב לא טוב. יש לזכור שאברהם חי בתקופת דור הפלגה, שבו נחלקה האנושות ל-70 לשונות ואומות, והערבוביה והבלבול היו גדולים. דווקא הכאוס ואי הסדר התמיהו את אברהם. הייתכן שכל העולם הגדול הזה מתנהל כך באופן של הפקר? לא היה נראה לו הדבר סביר. הוא חיפש משמעות לחיים ולעולם. חיפש משהו שמחבר ומאחד, שנותן פשר לכל הדברים התמוהים והסותרים שיש בעולם ובאנושות. חיפוש זה הוביל לכך שהוא הגיע למציאות ה'. לכאורה נראה שהדרשן מתכוון לכך שהחיפוש הזה הביא את אברהם לגילוי הנבואי, אך ניתן גם לפרש שהחיפוש יכול להביא את האדם לגילוי פנימי חזק ולוודאות שיש בורא ומנהיג לעולם, גם ללא גילוי נבואי. כך טענו גם כמה אנשי רוח כגון הפסיכיאטר היהודי ויקטור פרנקל. אחד הפילוסופים הידועים (קאנט) כתב, כי ללא הנחת יסוד על מציאות בורא א"א להבין כלל את משמעות העולם בו אנו חיים. מציאות ה' היא תנאי הכרחי לקיום עולם שהינו רציונלי ובעל מובנות כלשהי. במילים אחרות, ללא אלוקים העולם אכן הופך לתוהו ובוהו, לכאוס חסר פשר.

נדמה שהמציאות מאשרת זאת. בתקופה הסמוכה להתפשטות הכפירה המודרנית בעולם, כלומר בראשית המאה ה-20, טולטלה אירופה בשתי מלחמות עולם שהמיטו חרבן ושואה לא רק על היהודים כי אם על עמים ותרבויות שלמות. זוהי אותה אירופה שזנחה את אלוקים וטענה שהרעיון בדבר מציאות ה' איננו רלבנטי והוא שייך לעידן פרימיטיבי. בין שתי המלחמות שרתה רוח אנרכיסטית באירופה שפירקה תבניות רבות ויצרה אנדרלמוסיה תרבותית ורוחנית.

גם בעידן שלנו, ובו עדיין חלק גדול מהעולם המערבי רחוק מאמונה בבורא עולם, אנו חוזים בהתפרקות וכאוס גוברים והולכים. תחילה במישור הפילוסופי והמוסרי, ואח"כ גם במישור הפוליטי והמדיני. הכניעה לטרור ולעריצות האיסלמית, וההתאבדות הפוליטית של מדינות אירופה, הם השורה האחרונה של תהליך מצער זה.

ספר יצירה, שהינו חיבור קדום מוזמן התנאים, מביא נוסח מעט שונה על חקירתו של אברהם אבינו:

וכיון שצפה [נ"א - שראה] אברהם אבינו ע"ה והביט וראה וחקר והבין וחקק וחצב וצרף ויצר ועלתה בידו, נגלה אליו אדון הכל הושיבו בחיקו ונשקו בראשו [נ"א - על ראשו] קראו אוהבו ושמו בשמו וכרת לו ברית לו ולזרעו עד עולם, שנאמי "והאמין בה' ויחשבה לו צדקה". שם, סוף פרק ו

דברים אלו מובאים כחתימת ספר יצירה, שהוא ספר העוסק בסודות בריאת העולם והקשר שבין העולם לאותיות לשון הקודש ולכוחות הרוחניים הפועלים בו. לפי ספר זה אברהם לא רק שאל שאלה פילוסופית כללית קיומית, אלא הוא ממש חקר את מציאות העולם וכל סודותיו לעומק (חז"ל מציינים שאברהם אבינו היה בין השאר חכם גדול בחכמת האסטרונומיה), ומתוך ההבנה של המציאות הטבעית של העולם הוא הגיע לחווית מציאות הבורא ולהופעה הנבואית.

הוכחות הראשונים למציאות ה'

ר' סעדיה גאון (רס"ג) טוען בספרו "אמונות ודעות", שהעולם ללא ספק מעיד סיבות על בוראו, והוא מביא סדרה שלמה של הוכחות רציונליות למציאות ה' מתוך העולם. תורף דבריו הוא שחקירת העולם מחייבת להסיק שהעולם הוא מחודש, כלומר לא התקיים לנצח. חידוש העולם מוכרח מכמה, ביניהן העובדה שכל הדברים שבעולם הם מורכבים מיסודות שונים. כך דבריו:

והראיה השניה מצירוף החלקים והרכבת הפרקים. והוא שאני ראיתי את הגופים חלקים מחוברים ופרקים מורכבים, והתברר לי בהם עקבות עשיית העושה והחידוש. ואמרת, ושמה החיבור והדיבוק הללו אינם אלא בגופים הקטנים, כלומר גופות בעלי החיים והצמח?

ושלחתי מחשבתי אל הארץ, והנה היא כך, אינה אלא עפר ואבנים וחול וכיוצא בהם מצורפים. הרימותיה אל השמים, ומצאתיה שכבות רבות של גלגלים (-ספירות), עפ"י האסטרונומיה היוונית הקדומה) אחד בתוך השני, בהם גושים של מאורות הנקראים כוכבים, קורצו גדולים וקטנים, ושאורו מרובה ושאורו מועט, והורכבו באותן הגלגלים.

וכאשר התברר לי הצירוף והחיבור וההרכבה אשר הם מחודשים בגוף השמים, וכל שכן מה שלמטה מהם, ידעתי גם על פי ראיה זו כי השמים וכל אשר נכלל בה - מחודש.

ומצאתי הכתוב אומר כי פירוק אברי בעלי החיים וחיבורן מורה על חידושם, והוא אמרו באדם: "ידיך עשוני ויכוננני". ואמרו בארץ: "יצר הארץ ועשה הוא כוננה". ואמרו בשמים: "כי אראה שמיד מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננתה".

מאמר ראשון, פרק א

בהמשך מוכיח רס"ג כי כל מחודש לא ייתכן מבחינה לוגית שהוא חידוש את מציאותו, ומכאן המסקנה מתבקשת – שיש בורא שהוא חיצוני לעולם וקדם לו. אח"כ הוא מברר את תכונותיו של הבורא ומוכיח שבורא זה צריך להיות בעל התכונות כפי שמקובל במסורת היהודית: אחד, יחיד, מעל הזמן, מופשט מגשמיות ומקריה, ללא שינוי והתפעלות, חכם, וכו'.

ניתן להמחיש את דבריו של רס"ג באמצעות משל פשוט. הדבר דומה לאדם שהולך במדבר ומוצא שעון יד קטן שלם על כל חלקיו, ואפילו עובד כראוי. הרי שום אדם שפוי לא יעלה על דעתו ששעון זה נוצר באקראי ע"י התקרבות מקרית של חלקים שונים זה לזה. המורכבות הגדולה של חלקי השעון, ההבדלים הגדולים בין החומרים ואופי התפקוד של כל חלק וחיבורם המופלא יחד, התחכום הגדול שבמבנה השעון שיוצר מצב שדבר דומם יכול להעיד באופן מדויק ועקבי על השתנות הזמן ופעמתו – כל אלה לא מתירים ספק שיש מישהו יצירתי וחכם מאד שהגה את הרעיון הזה, תכנן את מבנהו, בחר בקפידה את החומרים, ועמל בכדי לעצב ולחבר אותם באופן שהם יממשו את התוכנית של השעון.

העולם בו אנו חיים מלא 'שעונים' כאלו, ודברים הרבה יותר מורכבים ומתוחכמים משעונים: צמחים, ציפורים, חרקים, חיות ובהמות, בני אדם, מערכות שמש אדירות, איזונים עדינים של מזג אוויר וחומרים באטמוספירה, ועוד ועוד. צריך להיות ממש לא שפוי בכדי לחשוב שכל המערכת האדירה והמפעימה הזו נוצרה סתם כך, מאליה, במקרה. לצערנו, ובאופן לא מובן כלל, סוברים כך רוב המדענים, אותם האנשים המתיימרים להיות נושאי דגל הרציונליות וההגיון הצרוף. הרי מבחינה סטטיסטית, ההסתברות שבמקרה יתחברו כל היסודות הללו לכדי מערכות כה מסודרות וחכמות היא ממש אפסית, ולא יעזרו כל מליוני השנים שיתנו המדענים לתהליך זה לקרות.

לסיכום, רס"ג מסיק מהעולם על הבורא בשתי דרכים:

1. חקירת אופי הבריאה עצמה.

2. השכל האנושי שגם הוא נברא מגיע מתוך חקירותיו למסקנה ההכרחית שישנו בורא.

גם הרמב"ם בספרו 'מורה נבוכים' (חלק ב' פ"א) מוכיח את מציאות הבורא מתוך המציאות המוכרת לנו באופן לוגי, אך באופן שונה מרס"ג. תורף טענתו היא שלא הנחת מציאות אלוקית שהינה נחיתת ומחלטת וחסרת שינויים שבראה את היקום, אין שום קיום קבוע לעולם עצמו, ושהעולם שהינו "אפשרי המציאות" (כלומר שכל דבר בעולם, וגם העולם בכללותו, אפשרי שיהיה ואפשרי גם שלא יהיה, אין חיוב הגיוני או מציאותי שהוא יהיה קיים) חייב לנבוע ממקור גבוה יותר שהוא "מחויב המציאות", כלומר אלוקים.¹

במילים אחרות, אי אפשר לדבר בבטחון על מציאות העולם ועל המושג "מציאות" בכלל, מבלי להניח שישנה מציאות מחלטת הקיימת מעבר לו, והיא מציאות הי"ת.

הוכחה נוספת (שאיננה ממש הוכחה וגם לא נכתבה כהוכחה) עולה מתוך דברי המהר"ל מפרג בכ"מ, דברים שחזרו עליהם גם הוגים קיומיים מודרניים, והיא שעולם ללא אלוהות הוא עולם ללא נשמה, עולם חומרי ואטום ללא שום מובנות רוחנית ושכלית, עולם שאין טעם לחפש בו משמעות. בלשון המהר"ל, הי"ת הוא 'צורת העולם'², כלומר הוא הנשמה והמשמעות העמוקה ביותר של הקיום. ללא מציאות הבורא העולם הוא כחומר נעדר צורה, כלומר קיום חסר משמעות. האדם מעולם לא חשב שהעולם הוא כזה. תמיד היה ברור לאדם שלחיי יש משמעות עמוקה, והוא עסוק תמיד בחיפוש משמעות זו. עצם חיפוש המשמעות לקיום ולחיים מעיד על אמונתו העמוקה שיש מנהיג וריבון לבריאה, יש מי שברא אותה מתוך מגמה מסוימת ושהיא הולכת לאן שהוא. כל מחשבה אחרת היא באופן ממשי – אבסורדית ולא אנושית.

נפלאות הטבע מעידים על גדולת הבורא

על בסיס הדברים האלה כתב הרמב"ם את דבריו הנפלאים בספרו 'משנה תורה':

בזמן שאדם מתבונן בדברים האלו (-מעשה בראשית) ומכיר כל הברואים ממלאך וגלגל ואדם כיוצא בו ויראה חכמתו של הקב"ה בכל היצורים וכל הברואים, מוסיף אהבה למקום ותצמא נפשו ויכמה בשרו לאהוב המקום ברוך הוא, ויירא ויפחד משפלותו ודלותו וקלותו כשיעריך עצמו לאחד מהגופות הקדושים הגדולים (-הגלגלים) וכ"ש לאחת מהצורות הטהורות הנפרדות מן הגולמים שלא נתחברו בגולם כלל (-המלאכים, או האידאות הרוחניות) וימצא עצמו שהוא ככלי מלא בושה וכלימה, ריק וחסר.

הל' יסוה"ת, ד, יב

הרמב"ם בא כאן ללמדנו, שהתבוננות המפורטת והעמוקה בחכמה האלוקית שמשוקעת בבריאה ופריטיה מביאה את האדם להכרת גדולת ה' ומתוך כך מתעוררת בו אהבה גדולה להי"ת, ומיד אח"כ מתעוררת גם ראה עצומה אליו וגם כלפי הברואים שלמעלה מן האדם, כגון המלאכים.

מדוע מתעוררת אהבת ה' מתוך ההתבוננות בחכמת הבריאה? ההכרה שכל העולם שסביבנו לא נוצר ולא מתקיים במקרה, אלא שיש מי שהמציאו יש מאין, ועשה אותו בחכמה מופלאה המעידה הן על תוכנית מדוקדקת המביאה את העולם ואת האדם אל תכלית נעלה, והן על חסד ורחמים עצומים של הבורא כלפי בראיו, שנתן להם את כל צרכיהם ואת כל הכוחות והכלים בכדי לחיות באופן הטוב ביותר שאפשר – מכל הדברים האלה מתברר לו לאדם גודל אהבתו ורחמנותו העצומה של הי"ת עליו ועל העולם כולו, וכן עוצם השגחתו הכללית והפרטית על העולם ועל כל פרטיו. ומי אשר רואה עין בעין את מי שמשגיח עליו בכל עת ורגע, ושכל עשייתו אותו וכל השגחתו הם בתכלית הדקדוק בכדי להיטיב לו את ההטבה היותר שלמה שאפשר, בוודאי שתתעורר בו כמים הפנים לפנים אהבה גדולה מאד ורצון להתקרב עד כמה שאפשר אל יוצרו ולהתענג על טובו.

מצד שני, התבוננות זו מביאה גם ליראה עילאה, שהרי האדם מכיר את חלקיותו ואפסותו מול הגודל האלוקי המתגלה בבריאה. הוא רואה עד כמה קטנה וחסרה היא הבנתו אפילו את עצמו, עאכ"כ הבנתו את הברואים האחרים ואת מכלול העולם ותכליתו. הבנה זו מביאה את האדם לענוה גדולה. ואכן, דבר די שכיח הוא למצוא מידת ענוה מרובה אצל חוקרי הטבע, אפילו אצל אותם שאינם אנשים מאמינים. עצם העמידה מול הגדלים העצומים של הבריאה והחכמה העמוקה שבהם (אפילו שאינם מייחסים אותה להי"ת) מביאה את האדם להבנת אפסיות ערכו ושכלו.

אך דא עקא, בדורות האחרונים נעשה קשה יותר ויותר להגיע למידה זו של אהבת ה' ויראתו מתוך ההתבוננות בחכמה שבטבע. אין אנו מוצאים כמעט אנשים שמתוך התבוננות זו אכן הגיעו לאהבת ה' כפי

¹ עיי"ש ד"ה "עיון שלישי" (עמ' קסז בהוצ' הרב קאפה). ושם כותב הר"מ שהוכחה זו היא הוכחה חזקה מאוד שא"א להפריכה בשום פנים.

² "כי הש"י צורה אחרונה לעולם ובזה הוא יתב' כולל הכל ומקשר ומאחד הכל" (נתיבות עולם, נתיב השלום, פרק א). וכן עולה בפשטות מהגמרא ברכות (י, א) שמשווה בין הי"ת לנשמה, והיינו שהי"ת נחשב כמו נשמת העולם וחיותו. וכן כינו המקובלים הראשונים את הי"ת (ראה מהר"ל 'דרך חיים', פ"ה משנה ו). ובלשון החסידות בה"י זו באלוקות היא בה"י ממלא כל עלמין, היינו הארת הקו בלבד, אבל עצמותו ית' היא למעלה מעלה מהיות שרש וחיות הבריאה, וכולא קמיה כלא חשיב, והוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו, ופשוט.

שמתאר הרמב"ם. יש לכך כמה סיבות. הראשונה היא שהמדע שהרמב"ם הכיר היה שונה בתכלית מהמדע של היום. אנשי המדע של ימי הרמב"ם היו בעצם פילוסופים שהאמינו במציאות היי"ת, ועבורם חקירת הטבע היתה חלק מההתבוננות הרוחנית האמונית שלהם. לכן היא גם הובילה תמיד למסקנות המחזקות את האמונה והקשר עם ה', במעין מעגל סגור.

ואילו המדע של הדורות האחרונים, מאז המאה ה-16, נמצא בתהליך מתמיד של השתחררות מהנחות יסוד דתיות ופילוסופיות. רוצה הוא להיות "מדע חופשי", כלומר נטול הנחות אמוניות כל שהן. האופי הזה של מדע אובייקטיבי וקר, וגם מנוכר לרגשות האדם, קידם את המדע מאד מבחינה חיצונית ואיפשר לו לתאר את המציאות באופן הרבה יותר מדויק ומפורט מאשר היה אי פעם. איפשר לו לפתח תיאוריות מפותחות ומשוכללות הרבה יותר, המיוסדות על יסודות פשוטים הרבה יותר. וגם איפשר את התפתחותה של טכנולוגיה אדירה ששינתה ללא הכר את חיי האנושות ואת תרבות בני האדם.

מצד שני, המדע איבד בכך את נשמתו הפנימית, את הניגון והרגש האנושי שהיה בו. הוא התנתק לא רק מאלוקים אלא גם מהאדם, והאדם ששקוע בו מאבד את נוכחות ה' ובסופו של דבר מאבד גם את הקשר עם נשמתו ועצמותו, עם צלם אלוקים שבו. ההסברים הטכניים שניתנים לכל תופעה טבעית (כולל תופעת האדם) נוטלים ממנה את נשמתה ואינם מאפשרים לנו לחוש את המימד הרוחני האלוהי שמתגלה בתוך התופעה הזו, אינם מאפשרים לנו לחוש את הפלא שבמציאות רבות בעולמנו: פלא הזריחה והשקיעה, פלא עונות השנה וסערות מזג האוויר, פלא יופי הבריאה והנופים המדהימים, פלא מבנה גוף האדם ותפקודו המושלם ופלא הקשר שבין נשמתו לגופו; פלא התופעות הפסיכולוגיות המיוחדות והתופעות העל-טבעיות שמתגלות מדי פעם, ועוד ועוד.

המדע החדש לקח מאיתנו את יכולת ההתפעמות מהבריאה ומחכמת הבורא שבה. הוא הוציא את נשמת הבריאה מתוכה והפכה לחומר נטול צורה, לגוף מיכני מת.

סיבה נוספת שקשה לנו להתעורר מבחינה רוחנית מהתבוננות בעולם היא הריחוק שלנו מהטבע ומחיים טבעיים. הריבוי של הטכנולוגיות סביבנו יוצר מצב שלמעשה איננו באים במגע ישיר עם הטבע ואיננו חווים את עוצמותיו. אנו מוקפים ומרופדים בכלים שהאדם המציא בכדי להקל על חייו, כלים העומדים כחיץ בינינו לבין כוחות הטבע, וממילא בינינו לבין ההשגחה האלוהית המדברת אלינו דרך הטבע. האדם הקיף את עצמו בחומה בצורה העומדת בינו לבין אלוקים³ ומורידה למינימום את התלות של האדם באלוקים ואת האפשרות הטבעית להפגש איתו⁴. ממש באותו האופן שבו הוא הקיף את עצמו בהסברים אנושיים רציונליים וטכניים על כל תופעה שהוא פוגש בטבע, וחסם את עצמו מפני הסברים יותר רוחניים ועמוקים.⁵

מה אם כן אפשר לעשות? כיצד ניתן בימינו לפגוש את הבורא מתוך הבריאה?

אפשרות אחת הנוגעת לטווח הארוך היא לפתח סוג אחר של מדע, מדע אמוני, מדע שאינו מתעלם מההתקדמות הגדולה בידע ובטכנולוגיה שנעשתה במאות השנים האחרונות, אבל שמנסה להמשיך התקדמות זו מתוך אמונה באלוקים חיים בורא הטבע ומנהיגו ברחמים. מדע שבוחר לשלב נקודות מבט שאינן מקובלות במדע הקיים כיום, למשל התחשבות במושגים כמו "נשמה", "נפש", "צלם אלוקים",

³ ייתכן שזהו עומק חטא דור הפלגה – בניית המגדל וראשו בשמים – בנייה של קונסטרוקציות אנושיות האמורות להגן על האדם מכל מיני בעיות וצרות ומתיימרות לנגוע גם בשמים – ברבדים הרוחניים של הקיום. אלא שבניגוד לפירוש הרווח שמטרת המגדל היתה לעלות ולהלחם באלוקים, כאן המטרה היא דווקא להתבצר בפניו ולהתגונן מפני נוכחותו בעולמנו. ואולי בעצם אין הבדל, כיון שהתבצרות זו היא סוג של מלחמה רוחנית בשכינה, שהרי כשהאדם סוגר את עצמו מפני הגילוי האלוהי הוא בעצם מגרש אותו מהעולם (כמאמר הקוצקר – "הקב"ה שוכן היכן שנותנים לו להכנס"), ובתוך-תוכו נלחם בו, ורוצה לכבוש את העוה"ז לעצמו. מכאן מובנת החומרה הגדולה שייחסו חז"ל והמקובלים לחטא הפלגה – זהו חטא עמוק ויסודי ברוח האדם שהוא אחד מהמעכבים הגדולים לגאולה ולגילוי השכינה בעוה"ז. בזמנו הוביל את המרד הזה נמרוד, מלך שנער, וכיום מובילי חטא המרד הם עולם המחקר החילוני וחסידיו המודרנה (מעניין ש'מודרני' הוא בדיוק אותיות נימרוד!). ואמנם, אחד הסמלים המובהקים של החברה המודרנית ה'מתקדמת' והישגיה המדעיים-טכנולוגיים הוא הבניינים הגבוהים שראשם בשמים, ומאידך, כאשר הנביא מדבר על הגילוי האלוהי לע"ל הוא מנבא בין השאר על "ביום הרג רב בנפול מגדלים" (ישע' ל, כה). קבוצת הטרור שהפילה את מגדלי התאומים בניו-יורק עשתה זאת ממניע רוחני עמוק – לשבור את גאות האדם המערבי ובטחוננו בבנייניו הגשמיים. היא לא הצליחה בכך, כיון שהעיקר הוא לא הבניינים הפיזיים אלא הבניינים השכליים והתודעתיים שהאדם בנה, ואותם לא קל למוטט, בוודאי שלא ע"י פעולות אלימות.

⁴ דוגמה לכך היא נושא המים. ירידת גשמים או אי ירידתם היתה בעבר מהדרכים העיקריות לאינדיקציה לקשר שבין עם ישראל לקב"ה: "ארץ אשר עיני ה' אלוהיך בה מראשית שנה עד אחרית שנה". ואילו כיום חלק ניכר ממשק המים מקורו בהתפלת מי ים, מה שמוריד באופן משמעותי את התלות שלנו בגשמים ונותן לאדם 'ביטוח' מול הטבע, ומאידך מנתק את אחד מצינורות התקשורת המרכזיים שלו עם קונו.

⁵ למשל ההסברים על אי ירידת גשמים התולים את הדבר בתהליכים מטאורולוגיים, לעומת ההסברים המובאים בתורה ובמסכת תענית.

ומונחים רוחניים נוספים, לפחות ככל הקשור למדעי האדם. וכן חשיבה במונחים של תכלית ולא רק של סיבה ביחס לתהליכים רבים המתוארים בטבע. הדבר נעשה כבר ע"י מספר זעום של מדענים כיום, ויש עוד עבודה רבה לעשות בתחום זה.

אלא שכיוון זה של פתרון איננו שווה לכל נפש, ומה יעשה האדם הרגיל שאיננו איש מדע, בינתיים?

האפשרות השניה, השווה לכל נפש, היא להתעלם מדי פעם מכל השיח המדעי הקיים ולהביט על המציאות במבט תמים ופשוט, כפי שהיטיב בו האדם לפני 500 שנה, או לחילופין כפי שמביט בו ילד קטן גם היום (לפני שמקלקלים אותו עם ההסברים המדעיים). דרך מבט תמים זה ניתן בהחלט להחיות את האינסטינקטים הרוחניים שלנו ביחסנו את הטבע ואל דבר ה' הדובר אלינו מתוך הטבע. ההעמקה בתחושות הטבעיות שהמפגש עם גורמי הטבע מעורר בנו יכולה לקרב אותנו באופן משמעותי למפגש גם עם בורא הטבע והפועל מתוכו.

דוגמא אחת להמחשה: אור החשמל כמעט שגירש לגמרי את עובי החושך בלילות ואת הפחד הכרוך עימו, אבל לעתים החשמל 'נופלי' ואנו נחשפים במשך כמה שעות ללילה כמות שהוא, או שאנו יוצאים לטייל בחיק הטבע, מקום שאינו מוצף באור החשמל. או אז עולות מחדש התחושות הטבעיות של החושך: חמימות ואינטימיות, ומאידך פחדים מסוגים שונים ורגישות לכוחות שונים, נפשיים ורוחניים, בתוכנו ומחוצה לנו. בד"כ אנו בורחים מתחושות מוזרות אלו וממהרים להדליק אור או לנוס אל מקום מואר. אבל אפשר גם לעשות ההיפך: להשאר שם, 'לנשום' את הלילה ואת החושך, לתת לתחושות ולרגשות לצוף, לא לברוח מהפחד, ולראות מה זה עושה לנו.

מה שיקרה הוא, שפתאום נחוה באמת את הלילה, עם כל המשמעות הרוחנית שלו: החמורים נוערים, הכלבים צועקים, הקב"ה יושב ושואג כארי על חרבן ביתו (גמ' ברכות ג.), כוחות הדין יוצאים ומשוטטים בעולם (זוהר), פחד יורד ואופף אותנו, הכל נעשה אפוף סוד, ואנו פונים בתחינה (טבעית!) לקב"ה: "שבור והסר השטן מלפנינו ומאחרינו, ובצל כנפיך תסתירנו... כי אל שומרנו ומצילנו אתה מכל דבר רע ומפחד לילה. ברוך... שומר את עמו ישראל לעד!". מילים אלו של נוסח "השכיבנו"⁶ מקבלות אז מלוא משמען ואת החוויה שעומדת בבסיסן – חוויה של פחד קיומי. החיים והשלווה אינם מובנים מאליהם בלילה.

בדרך זו נוכל, מתוך בחירה, לחזור ולהתחבר מחדש אל מכלול החיים הטבעיים ואל המשמעות הרוחנית האדירה שמאחוריהם: 'קשה יומא דמטרא כיומא דדינא' – החשש המתגנב ללב ביום עתיר גשמים; 'גבורות גשמים'; 'לא נבראו רעמים אלא לפשט עקמומיות שבלב' – לב מי לא ירעד לשמע רעמים חזקים, בפרט באמצע הלילה? 'כוחו וגבורתו מלא עולם'.

אפשרות נוספת (והפוכה) להפגש עם הקב"ה בתוך עולמנו הוא דווקא דרך האמצעים הטכנולוגיים שמנסים להסתיר אותו מאתנו ולתת לנו תחושה שקרית של אוטונומיה – עצמאות ממנו כביכול. "אין עוד מלבדו – אפילו לדבר כשפים" – אמר ר' חנינא בן דוסא (סנהדרין סז, ב). ואם מעשי כשפים אינם יוצאים מתחומה של מלכות ה', על אכו"כ שהמכשירים הטכנולוגיים (שמכמה בחינות דומים למעשי כשפים) יכולים להיות מדיום שדרכו הי"ת מדבר אלינו, בעיקר בכשלונם ובאי יכולתם לבצע את מה שהם אמורים לבצע, באופן מפתיע ומוזר ובהסתברות נמוכה ביותר. אין מעצור לה' להופיע גם בעולמנו המלאכותי והמתוכנן; צריך רק לפתוח את הלב ואת העיניים והאזניים, ואנו נפגוש את נוכחותו בכל מקום ובכל צורה.

גילוי דבר ה' מתוך החיים הטבעיים

בכמה מקומות בתורת החסידות (לקו"מ א,א, ליקוטי הלכות, חו"מ, ה' פקדון ד, כא) מוזכר ראיון שהעולם הזה למרות גשמיותו מסתיר בתוכו רבדים עמוקים של חכמה והנהגה אלוקית. עבודתו של היהודי היא לא להכנה ללבוש הגשמי והטבעי של העולם בו אנו חיים (כמו שאומרים בחסידות – "עולם מלשון העלם"), אלא לחשוף את האור האלוקי הגנוז בתוך פרטי העולם והטבע.

עבודה גדולה היא לחפש את החכמה האלוקית שגנוזה בכל דבר בעולם ולהכיר מכל דבר כיצד להתקרב אל הי"ת, וכיצד ה' מרמז לי רמזים לעבודתו ע"י הדברים השונים שאני נתקל בהם בעולם. אלא שאין עבודה זו קלה כ"כ, והיא תלויה בלימוד תורה ובעבודת המידות וזיכך הגוף והתאוות, ואז מתגלה לאדם אט אט המשמעות הרוחנית האמתית של העולם שבו אנו חיים, עד שזוכה לאחד את החיצוניות עם הפנימיות, את הגשמיות עם הרוחניות, ואת העולם הזה עם העולם הבא.

לפי רבי נחמן מברסלב (לקו"מ נד, ב) העוה"ז שנראה בעינינו כעולם הטבע והכל מתנהג בו עפ"י טבע קבוע, המעלים ומסתיר את הנהגת ה', בכל זאת גם הוא מגלה את מלכות ה' והנהגתו, וגם דרך הדברים הפשוטים והטבעיים הי"ת מדבר אלינו, משגיח עלינו ומכוון אותנו, אלא שהוא בדרך של רמז ולא באופן מפורש. בכל דבר שאנו נתקלים בו בעוה"ז אנו יכולים לפגוש את הרמזים האלוקיים, את עקבות הרגליים של מלכות ה' בתוך המציאות, שמרמזים לנו מה רצון ה' ומה עלינו לעשות בכדי להתקדם מבחינה רוחנית. הקב"ה מלוכב גם בזה העולם, אבל לא המדרגות העליונות של גילוי, אלא המדרגות התחתונות. וצריך חכמה מרובה והירות בכדי לעקוב נכון אחר הרמזים האלו ולעבוד אותו מתוך גילוי בעוה"ז גופו.

לסיכום

⁶ לפי נוסח ספרדי. באופן קצת שונה אבל ברוח דומה בנוסחי אשכנז.

Shiurim de Majshava

פגשנו בשעור זה רבדים שונים של קשר הבריאה והבורא: הלכנו בעקבות אברהם אבינו וגילינו שהבריאה עצמה, למרות שנראה שהיא מסתירה את מציאות הבורא, למעשה באופן עקיף היא מעידה על מציאותו 'מאחוריה' כמציאות מחויבת והכרחית. אדרבה, ככל שהמציאות נעשית יותר רופפת ולא-יציבה, כך מציאות ה' הנצחית והקבועה זועקת מתוכה. בעקבות הרמב"ם גילינו שיופי והדר הבריאה והחכמה המופלאה שבה מעידים על גדולת וחכמת הבורא, וישנן דרכים שבהן אנו יכולים להשיב לעצמנו את המבט התמים והמתפלא על עולמנו, להתפעם, לחוש, להרגיש ולהפתח למימדים הרוחניים שמקופלים בתוך הבריאה וחיי הטבע, ודרכם להתחבר אל בורא עולם. ולבסוף ראינו את דברי ר"נ שמפתח את דבריו אלו של הרמב"ם עפ"י תורת הסוד, וסולל לנו דרך להכיר ולהדבק בקב"ה ובעבודתו דרך התבוננות בטבע ובחיי היומיום שלנו בעולם הזה.

אם נלך בדרכים אלו, נוכל ברבות הימים להבין יותר לעומק את משמעות הפסוק המופלא:
הלוא את השמים ואת הארץ אני מלא, נאום ה'! (ירמיה כג, כד).